

УДК 34 (477.83/86) «1898/1918»: (091)

**Діяльність депутатів-українців австрійського парламенту зі створення
українського університету у Львові**

**The activity of Ukrainian deputies of the Austrian Parliament in the process of
creating Ukrainian university in Lviv**

Баран А. В., к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Тернопільський національний економічний університет

У статті проаналізовано діяльність депутатів-українців австрійського парламенту зі створення українського університету. Виявлено, що діяльність українських депутатів австрійського парламенту в університетській справі істотно активізував новий виборчий закон 1907 р. про загальне виборче право, який значно збільшив представництво українського народу Галичини в парламенті. Визначено, що боротьба за це та інші, ключові для українського сегменту населення Австро-Угорщини завдання, велася виключно легальними методами.

Ключові слова: український університет, австрійський парламент, депутат, Австро-Угорщина.

В статье проанализирована деятельность депутатов-украинцев австрийского парламента по созданию украинского университета. Вывявлено, что деятельность украинских депутатов австрийского парламента в университетском деле существенно активизировал новый избирательный закон 1907 года о всеобщем избирательном праве, который значительно увеличил представительство украинского народа Галиции в парламенте. Определено, что борьба за эти и другие, ключевые для украинского сегмента населения Австро-Венгрии задачи, велась исключительно легальными методами.

Ключевые слова: украинский университет, австрийский парламент, депутат, Австро-Венгрия.

The article analyzes the activities of Ukrainian deputies of the Austrian Parliament in the process of creating Ukrainian university. November 19, 1901

deputy of the Austrian parliament J. Romanchuk for the first time made a proposal to the government to submit a draft law on the establishment of its own Ukrainian university in Lviv and by that time to form parallel departments which had to teach in Ukrainian language.

Failure of Ukrainian deputies of the Austrian Parliament to solve problem of establishing Ukrainian university was explained by the fact that they didn't have a unanimous position concerning this issue. It was found out that the activity of Ukrainian deputies of the Austrian Parliament concerning establishing Ukrainian university was significantly stepped up by the new electoral law on universal suffrage in 1907 which significantly increased the representation of Ukrainians of Galicia in Parliament.

Ukrainian deputies of the Austrian Parliament at the beginning of the twentieth century initiated negotiations with the government, sought allies among the parliamentary representative of other nations, approached with requests to the government. However, the position of the Austrian authorities concerning establishing Ukrainian university remained contradictory and inconsistent. The Austrian government occasionally gave promise to train teaching staff under the condition of existing appropriate Ukrainian candidates and about the appointment of academic staff for Ukrainian university.

A. Sheptytsky, Metropolitan of the Ukrainian Greek Catholic Church, member of the House of the Austrian Parliament took an active part in the university case. 28 June 1910, he spoke in the House of Lords in the Austrian Parliament with a speech in defense of human rights of Ukrainians to study in a native language. June 4, 1912 the Austrian government developed the first project concerning creating Ukrainian university which was more consistent with the interests of the Polish population of Galicia than Ukrainian. Establishment of Ukrainian university was postponed for 10 years; its location was not specified, it had to be defined by Parliament by a separate law.

During the First World War the struggle for establishing Ukrainian university continued. Ukrainian deputies of the Austrian Parliament continued to appeal to the Austrian government demanding the establishment of Ukrainian university.

Brest peace and its additional secret protocol guaranteeing the division of Galicia into two parts: the Polish and Ukrainian, thereby solving the case of Ukrainian university in Lviv but its conditions were not implemented. In 1918 Lviv university remained bilingual.

It was determined that the fight of Ukrainian deputies of the Austrian Parliament for the creation of Ukrainian university was conducted exclusively by legal methods.

Вдосконалення правового представництва народу, підвищення дієвості влади неможливе без глибокого і всебічного вивчення і переосмислення політичного досвіду українського народу, накопиченого ним у попередні періоди історії, та без практичного використання цього досвіду сучасними органами державної влади. В цьому контексті історичний досвід українців у парламентських установах Австро-Угорщини як конституційно-парламентської монархії з порівняно високим рівнем забезпечення громадянських прав та свобод населення має особливе значення.

Однією із першорядних проблем для вирішення українськими депутатами у австрійському парламенті була проблема відкриття українського університету у Львові.

Львівський університет був заснований цісарським актом від 21 жовтня 1784 р. Декретом надводної канцелярії від 9 березня 1787 р. був створений при університеті науковий інститут так званий «Studium Ruthenum», в якому предмети богословських та філософських науки викладались українською мовою. Заснування даного інституту було беззаперечним доказом того, що цісар Йосиф II створив університет для задоволення культурних потреб українського народу в Східній Галичині. 1805 р. університет було перетворено на ліцей, а 7 серпня 1817 р. цісар Франц I відновив університет, заснований Йосифом II та назвав його своїм іменем. Викладання в університеті, як і в середніх школах в краї проводилось німецькою мовою. 27 січня 1849 р. цісарським розпорядженням на території української частини Галичини було введено обов'язкове вивчення української мови: «В гімназіях української частини Галичини на разі всі предмети науки мають викладатись німецькою мовою,

поки не зможуть подавати науки в українській мові всі професори та учителі з потрібним язиковим підготуванням (...). Щодо наук університетських, то приймається так само за підставу, що виклади мають відбуватися в німецькій мові доти, доки не найдуться здатні учителі та відповідно підготовлені студенти задля науки в крайовій мові (тобто українській), а теперішні професори, що не знають тої мови остаються на своїх місцях». В тому ж 1849 р. 19 грудня в університеті засновано кафедру української мови та літератури, яку очолив Я. Головацький. Ще в 1848 р. утворено на богословському відділі кафедру пасторальної теології з українською мовою викладання. Від 1849 р. догматика, катехитика, та методика викладались українською мовою. 28 березня 1862 р. було засновані ще 2 українські кафедри на правничому відділі та передбачено подальше відкриття українських кафедр на всіх інших відділах в залежності від появи відповідних українських викладачів [1, с. 44-45].

З таким статусом Львівського університету не бажали погодитись польські політичні сили і у 1866 р. намісник Галичини граф А. Голуховський звернувся до ректора університету з домаганням, щоби запровадити в університеті також польську мову викладання, бо розпорядок з 1862 р. – зазначав А. Голуховський – «виданий лише в інтересах української мови, польська людність уважає та з болем відчуває як обмеження прав польської мови й відсунення її на другий плян». В результаті цього було запроваджено три польські кафедри права.

У 1871 р. цісар Франц Йосиф видав постанову про утраквістичний характер університету у Львові. Та вже 27 квітня 1879 р. введено польську мову як офіційну для університету, хоча формально утраквістичний характер ще зберігався [1, с.46-47].

Активну участь у вирішенні питання створення власного українського університету брали українські депутати австрійського парламенту. 20 грудня 1898 р. відбувся виступ українського депутата Д.Танячевича в австрійському парламенті, в якому він вимагав від австрійського уряду, щоб той не зволікаючи приступив до підготувань в справі заснування українського університету [2, арк. 1-4].

Також вимога про заснування окремого українського вищого навчального закладу була висунута на вічі українських студентів австрійських університетів 13 липня 1899 р.[3, с. 99]. Меморіал, проголошений депутатом Л. Цегельським на цьому зібранні про функціонування окремого українського університету, а не лише окремих кафедр підписали 449 студентів і 57 випускників гімназій [4, с. 38]. Віче та його постанови справили велике враження не лише на українську громадськість, але й на польську. Польська преса назвала постанови віча «дикими та смішними рішеннями) [5, с. 52].

У березні 1900 р. у Львівському університеті відбулася перша сутичка між українськими та польськими студентами, в результаті якої 20 польських та 3 українських студентів були поранені. 14 липня 1900 р. відбулося нове студентське віче з приводу політичної ідеології українського студентства, що проголосило ідею самостійності української держави та поновило резолюцію 1899 р. За результатами цього віча було вислано другий меморіал до міністерства освіти у Відні до якого були долучені петиції до австрійського уряду всіх українських культурно-освітніх установ в університетській справі. Австрійський уряд не відреагував в жодній мірі на звернення українського студентства. Основною причиною такої реакції австрійської влади, як зазначає В. Мудрий, було те, що «всякі вражіння від українського народу йшли до Правительства через фільтр польської, всевладно тоді пануючої й впливової шляхти» [5, с. 52-53].

Студентські зібрання 3 і 8 жовтня 1901 р., на яких були присутні 300-400 українських студентів також проходили з приводу створення власного університету. Молодь в університетській справі підтримували і надалі українські депутати австрійського парламенту [6].

19 листопада 1901 р. український депутат Ю. Романчук у австрійському парламенті виступив із пропозицією, щоб уряд подав проект закону про заснування власного українського університету у Львові, а до того часу, щоб було утворено паралельні кафедри з українською мовою викладання. Адже, на думку Ю. Романчука, «український університет був надзвичайно потрібний як для практичних, так і для культурних цілей українців» [7]. Ця вимога не

набрала необхідної (2/3) кількості голосів, у результаті чого 3 грудня 1901 р. 440 українських студенти застосували новий вид протесту сецесію (масовий вихід студентів з університету. – А.Б.) та залишили Львівський університет і були зараховані на навчання в університети Кракова, Відня, Праги [8].

На думку відомого українського вченого І. Пулюя, неспроможність українських депутатів австрійського парламенту вирішити «університетську справу» пояснюється тим, що вони не мали власної єдиної позиції у питанні створення українського університету: «не знаючи усіх деталей та процедури заснування європейських університетів українські депутати легко відступали, погоджуючись у всьому із міністром освіти та віросповідань. Свого часу міністр віросповідань та освіти Габсбурзької монархії Г. Гартель заявляв, що кошти на український університет у Львові може б і знайшлись, проблема в тому, що університетське питання тісно пов'язане з політикою, та ще й тому, що між українцями не має достатньої кількості викладачів з науковим ступенем. Міністр обіцяв стипендії тим українцям, що мали бажання готуватись до захисту наукових робіт». Також І. Пулюй звинувачував українських депутатів у тому, що жоден з них не зміг довести міністрові, що кошти на створення університету – це гроші з податків, які українці платили і готові платити [9, арк. 8]. Надаючи допомогу у створенні українського університету, І. Пулюй склав список професорсько-викладацького складу, який був необхідний для діяльності університету [9, арк. 10], і зазначав, що українські депутати повинні «...з огляду на потреби культурного змагання руського народу, ставити внесення, щоб Рада Державна вже тепер ухвалила потрібні кредитні основання для цілого руського університету [9, арк. 16].

4 грудня 1901 р. українські депутати С.Дністрянський, О.Колесса та Е.Озаркевич подали петицію австрійському парламенту про утворення у Львові приватного університету. Гроші на цей навчальний заклад повинні були збиратися з українського громадянства через підписку як спеціальний добровільний національний податок. Починаючи з 1902 р., українські депутати – члени Наукового товариства ім. Шевченка повністю взяло цю справу під свій

патронат. 20 березня на засіданні філологічної секції товариства виступив з доповіддю “Вільний український університет” М.Павлик [10].

Однак частина українських політиків Галичини вважали ідею створення приватного університету невдалою з приводу того, що він не мав би офіційного статусу.

Діяльність українських депутатів австрійського парламенту в університетській справі істотно активізував новий виборчий закон 1907 р. про загальне виборче право, який значно збільшив представництво українського народу Галичини в парламенті. Вперше депутатами парламенту стали викладачі Львівського університету С.Дністрянський та О.Колесса. Вимогу утворення українського університету у Львові як одне з найважливіших завдань було включено в програму Руського клубу в парламенті [11].

Українські депутати XI каденції ініціювали переговори з урядом, шукали союзників серед парламентських представництв інших народів, зверталися з запитами до уряду. Однак позиція австрійської влади щодо створення українського університету залишалася суперечливою і непослідовною.

Зокрема, у грудні 1908 р. українська фракція у австрійському парламенті надіслала листа міністерству віросповідань на освіти, в якому в котрий раз обґрунтували свої вимоги і нагадували, що вже протягом багатьох років українське населення Галичини та його представники вносять пропозицію про заснування власного українського університету у Львові і вимагали від австрійського уряду підготувати для цього необхідну документацію. Уряд за різних обставин надавав обіцянку про підготовку викладацького складу за наявності відповідних українських кандидатів та про призначення відповідних наукових кадрів для професорського складу українського університету. За словами, Ю. Романчука, українська фракція у австрійському парламенті запропонувала уряду двох кандидатів, які відповідали усім вимогам, для того, щоб читати доповіді українською мовою у Львівському університеті: І. Горбачевського, професора хімії та колишнього ректора університету у Празі та доктора М. Зобкова, приват-доцента австрійського та римського права в університеті у місті Загреб, колишній професор університету в Софії.

Український клуб у парламенті докладав усіх зусиль, щоб забезпечити необхідні культурні та освітні потреби свого народу [12, арк. 9-19].

4 березня 1910 р. відбулася нарада в «університетській справі» у міністра освіти графа Штірка, де були присутні українські депутати Ю. Романчук та О. Колесса. Вони заявили про намір прийняти компромісне рішення: після утворення власного університету, існуючий залишається польським.

Під час свого виступу на нараді у міністра освіти депутат О. Колесса зазначав, що утворивши український університет і реорганізувавши Наукове Товариство ім. Шевченка на Академію, українське суспільство Галичини буде мати свій освітньо-культурний осередок у Львові, який працюватиме для всього українського народу [13, с.543].

У 1910 р. польське керівництво Львівського університету розпочало активну діяльність перед австрійським урядом в напрямі визнання університету суто польським [5, с.65). Українські парламентарі запротестували проти цього і розпочали акції серед українського населення краю. У Львові, Перемишлі, Чернівцях відбулися масові віча, на яких виступали з цього приводу українські депутати австрійського парламенту С.Вітик, К.Трильовський, О.Колесса, К.Левицький [14].

Активну участь в університетській справі приймав митрополит Української греко-католицької церкви, депутат Палати панів австрійського парламенту А.Шептицький. 28 червня 1910 р. він виступив у Палаті панів австрійського парламенту з промовою на захист українців навчатися рідною мовою [15].

Після липневих подій 1910 р. (загибель українського студента Адама Коцка) українське представництво в австрійському парламенті в особі його голови К. Левицького запропонувало компроміс у вирішенні справи українського університету. У своїй промові 25 січня 1911 р. К. Левицький зазначив, що єдиним способом справедливого й обопільно вигідного для українців і поляків розв'язання назрілої проблеми є поділ Львівського університету на два — польський і український. Голова Українського клубу запропонував полякам і уряду таку форму згоди: існуючі кафедри з українською мовою викладання (3 на богословському, 3 на правничому, 4 на

філософському факультетах) ліквідовуються в університеті й на перехідний період стають окремим університетським закладом у Львові. Тільки тоді, коли українською мовою відбуватимуться заняття й діятиме відповідна кількість кафедр, цей заклад перетвориться в самостійний український університет, а діючий університет у Львові стане чисто польським [16, с.1].

Зневірившись у можливості поладити університетську справу звичайним способом, українські депутати 26 березня 1912 р. вдалися до «інструментальної» обструкції в парламенті, яка спонукала прем'єр-міністра К. Штірка активізувати переговори [17, с. 428]. В результаті цих переговорів прем'єр-міністр граф К. Штірк обіцяв скликати спеціальну конференцію в університетській справі й цим способом обструкція була припинена. Така конференція відбулася, але вона була лише вступом до початку переговорів між австрійським урядом та поляками з однієї сторони і з українцями з іншої. Тому українці сконкретизували свої вимоги: дотеперішній правовий статус Львівського університету не може змінитися до часу заснування самостійного українського університету, який повинен бути створений саме у Львові і розпочати свою діяльність протягом 5 років.

26 квітня 1912 р. в університетській справі відбулася спеціальна нарада Українського парламентського союзу, на якій голова К. Левицький отримав повноваження вести переговори за участю українських професорів Львівського університету. 3 травня 1912 р. К. Левицький подав до міністра освіти і релігії запит стосовно заборони зборів українського студентства у приміщенні Львівського університету. На початку травня 1912 р. К. Штірк запевнив К. Левицького, що Польське коло погодиться на заснування українського університету у Львові. Однак ця інформація викликала бурхливі протести польських професорів Львівського університету, які внесли меморіал до парламентської фракції «Kolo polske», де заявили, що теперішній Львівський університет не допустить, щоб український університет користувався науковими засобами теперішнього університету та, що Рада міста Львова також протестує проти створення українського університету у Львові [5, с. 69].

4 червня 1912 р. Австрійським урядом був розроблений перший проект в справі створення українського університету, який в більшій мірі відстоював інтереси польського населення Галичини, ніж українців. Заснування українського університету відкладалося на 10 років; місце його знаходження не зазначалося, його мав визначити парламент окремим законом [13, с. 632].

У відповідь на цей проект українські депутати розпочали обструкцію в парламентських комісіях нескінченими промовами, а потім перенесли їх до парламенту. Зокрема, депутат Л. Бачинський під час нарад над військовим бюджетом промовляв безперервно 13 годин. В результаті чого виступив міністр освіти Гусарек зі зверненням, що український університет буде заснований протягом 6 років, буде проводитись підготовка українських кандидатів на кафедри та буде визначено місце знаходження університету. В результаті цього обструкцію було припинено та розпочато нові переговори [5, с. 72].

В результаті цих переговорів вкінці 1912 р. – на початку 1913 рр. університетська справа увійшла в остаточну стадію. Проект цісарського листа від 27 грудня 1912 р. передбачав заснування українського університету до початку 1916 р. [13, с. 637]. Однак на початку 1913 р. переговори знову зайшли у безвихідь, бо «поляки ніяк не хотіли згодитись на осідок українського університету у Львові» [1, с. 74.].

У січні 1913 р. голова українського парламентського союзу К. Левицький знову подав запит до міністра освіти з вимогою рівноправного трактування українських та польських студентів у Львівському університеті та 27 січня 1913 р. у відповідь на запрошення К. Штірка продовжити переговори щодо відкриття українського університету заявив: «Український Парляментарний Союз констатує, що правительство відступило від занятого ним становища, на користь Поляків, - домагаючись, щоби зараз був установлений польський характер львівського університету, – та уважає всякі дальші переговори з правительством в університетській справі за виключені, доки воно стояти буде при односторонній – Польським Колом уложеній формулі» [13, с. 642].

Під час Першої світової війни боротьба за український університет не закінчилась. Українські депутати австрійського парламенту і далі зверталися до австрійської влади із вимогою про заснування українського університету [5, с. 75].. Берестейський мир та його додатковий таємний протокол, який гарантував поділ Галичини на дві частини: польську і українську тим самим вирішував справу українського університету у Львові та умови його виконані не були. У 1918 р. Львівський університет і надалі залишався утраквістичним [5, с. 78].

Підсумовуючи викладене зазначимо, що справа створення українського університету у Львові відіграла важливе значення у боротьбі українських депутатів австрійського парламенту за національні права та інтереси української нації. Головними формами цієї боротьби були виключно легітимні методи – діяльність політичних партій і громадських організацій, використання парламентської трибуни, організація віч, маніфестацій, страйків та ін.

Попри всі труднощі, які виникали на шляху захисту прав українського народу на власний університет, українські депутати австрійського парламенту своєю діяльністю сприяли формуванню національної свідомості, відродженню української культури та подальшій боротьбі українського народу Галичини за свої права та створення власної української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий. – Львів-Нью-Йорк: [б.в.], 1999. – 190 с.
2. Фонд 146. Галицьке намісництво, м. Львів 1772-1921. Опис 8-а Президіальний відділ (1900-1922 рр.), Спр. 31 Донесення, телеграми, листування та ін. матеріали про боротьбу за створення українського університету, 1907-1916 рр., 84 арк.
3. Макарчук С.А. Етносоціальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма / С.А. Макарчук. – Львов: Вища школа, 1983. – 254 с.
4. Українсько-руський університет: Пам'ятна книжка першого віча студентів українців-русинів всіх вищих шкіл Австрії в справі основання українського

- університету / Зібрав і видав М. Крушельницький. – Львів: Друкарня народова Ст Манецкого і Сп., 1899. – 52 с.
5. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури в західних землях України / В. Мудрий. – Львів: накладом української краєвої студентської ради, 1923. – 130 с.
 6. Відозва до руської університетської молоді // Діло. – 1901. – Ч. 212. – С. 1.
 7. Нагле внесене п. Романчука и тов. о основанє руского університету // Діло. – 1901. – Ч. 216. – С.1.
 8. Бесіда п. Романчука, виголошена в Державній Раді д.21..с.м. при загальній дебаті бюджетовій // Діло. – 13 (26) лютого 1902 р. – С.1.
 9. ЦДІАЛ, Фонд 382. Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст, Опис 1. Спр. 41. Листи Пулюя Івана до Романчук Ю., 34 арк.
 10. ЦДІАЛ, Фонд 663. Стаття Павлика М. “Вільний український університет, Опис 1, Спр. 13, 1902-1906 рр., 56 арк.)
 11. Програма руського клубу // Руслан. – 1907. – Ч. 147. – С. 2-3.
 12. Фонд 382. Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст, Опис 1, Спр. 5. Проекти, відозви та листи про створення українського університету у Львові, 1904-1908 рр., 21 арк. (нім.).
 13. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848– 1914 рр. / К. Левицький. – Львів: накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926. – 736 с.
 14. Справа українсько-руського університету // Руслан. – 1910. – Ч. 106. – С. 1.
 15. Промова митрополита гр. А.Шептицького в парламенті вельмож 28 червня 1910 року // Руслан. – 1910. – Ч. 134. – С. 3.
 16. Привіт Бінертові // Діло. – 1911. – ч.23. – 1 лютого (19 січня). – С.1.
 17. Качмар В. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку ХХ ст. / В. Качмар // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. Львів, 1999. Т. 3. – Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск. С. 421–430.